

עשויים הגורמים האידיאולוגיים בתנאים מסויימים להכריע את הכף, ולא היא. וגם המשל על פועלים ריאקציוניים אינו במקומו. האמת היא, שאידיאות מפגרות בולמות את התפתחות החברה משום שהן משמשות את עניניהם התמריים-הכלכליים של כוחות האהמול שבחברה. התודעה כאן מפגרת מאחורי זהויה. אידיאות חברתיות חדשות באות לפתור בעיות וחדשות שהוצבו לחברה על ידי התפתחותה התמריית הכלכלית. ומשקמו הן הופכות כוח רציני. המצניד את החברה קדימה, והפותר את הבעיות הללו. אידיאות אלה עיקר כוחן במוצאן התמריי. עצמאותן אינה אלא יחסית. גם ב"עצמאותן" זיקת יסוד להן לצור"מחצבתם התמריי. כל האידיאות הגדולות, הנעליות והנשגבות, חיוניות ורצינותן במה שהן משקפית את צרכי התפתחות החיים של החברה.

לוקאץ' הוא בעיני מתברנו "אחד מגדולי הדיאלקטיקה המארכסיסטית". והנה לוקאץ' מכנה את הפילוסופיה המארכסיסטית "מארכסיזם דיאלקטי". מונח זה מופרך מעיקרו. כלום יש לך מארכסיזם בלתי-דיאלקטי? רק בין הניארו-מארכסיסטים יש המפרידים בין המארכסיזם והדיאלקטיקה. אך מארכסיסט מובהק יודע, כי המארכסיזם אינו אלא המאטריאליזם הדיאלקטי (להבדילו מהמאטריאליזם המיטאפיזי). האומר: "מארכסיזם דיאלקטי", כאילו הניח מציאותו של מארכסיזם מטאפיזי. שמיר, בנאמנותו למארכסיסט "גדול" זה, מקבל ממנו את המונח המוזר הזה ללא ביקורת... הייכות עם ברטראנד ראסל (עמ' 23-33) שופע חוסר-דיוק, שהוא פרי עירובי-תחומים. ראשית, אין לזהות את הסובייקטיביזם המעמדי עם משאלות ורגשות "מוסריים". מפלגת-המעמד היא המייצגת את הגורם הסובייקטיבי — הפעילות המהפכנית, וההכרה המעמדית, — והיא גם המייצגת את ה"שאיפה לדיקטת החוקיות האובייקטיבית, התיאמת עם האופטימיזם האידיאלי של המעמד הפרוליתארי העולה". סובייקטיביזם מעמדי זה הוא יסוד חשוב במארכסיזם, ואילו שמיר מזהה אותו עם התביעות המוסריות המופשטות של הסוציאליסטים האוטופיים. כלום אין הוא יודע מה רב ערכה המגייס והמארגן של ההכרה המעמדית, אשר אין דבר לה עם שאיפות "מוסריות מופשטות"? טענותיו של ראסל ניתנות להפרכה ללא כל "מחקר" המלאכיתי על מדע ואידאולוגיה, המאפיל ומכביד על הענין.

ההכרה האנושית היא אובייקטיבית אך לא אבסולוטיסטית. האמת המדעית אינה... מוחלטת, היא בחינת תהליך המתפתח עם האנושות, החברה והמדעים" (עמ' 123). אידיוק משווע! המארכסיזם אינו גורס אבסולוטיזם כמוזן הפילוסופיה האידיאליסטית. אך

שיודע הוא כי פתרון הבעיה הכלכלית אינו עדיין פתרון בעית האדם.

מיל כתב בשביל האנגלים. עם שתי מאות שנים במדינה מאורגנת לפי דפוסיים ומנהגים מקובלים צריך שיודעוהו לכבד את השונה והסוטה. טוב ללמדו כי ברכה בפילוג של דעות. עם של בינונים, כפי שקורא מיל לאנגלים, הנוטים להיות דומים יותר מאשר שונים, צריך שיעירו לו על החשיבות בספונטאניות האישית. אנו היהודים נזקקים לעצה הפוכה כמעט. אנו שנת-ברכנו בפיצול דעות ובספונטאניות אישית, לשבח ושלא לשבח, ראוי לנו שנמצא דפוסי חיים אחידים לצקת בהם את שטף חיינו ומוטב כי נחשוב על חובתנו מאשר על זכותנו. עם זאת יזכירונו שני הספרים של מיל הרבה ממה שאנו חייבים ללמוד ולדעת: שהאדם הוא מטרה למדינה ולא כלי לה; שפיתוח הכוחות האישיים הוא תנאי לאושר האדם והחברה; שריבוי צורות חיים ודעות הוא תנאי לגידול אנשים חפשיים ובעלי אופי; שסכנת עריצות קיימת גם בדימוקרטיה. אלה הם רעיונות הראויים שנענין בהם עיין היטב.

באהלו של המארכסיזם

יעקב ברזילי

מארכסיזם ופילוסופיה מאת יוסף שמיר. ספרית פועלים. מרחביה. תשמ"ת.

ספר זה מגילות מגילות ניתן. המחבר גזמו כותב: כל פרק אשר בספר מהווה שלימות כשלעצמה. הקורא המתעניין בשאלות מסויימות בלבד יוכל לעיין בו גם מבלי לקרוא בפרקים אחרים. ואמנה הקשר שבין פרקי הספר רופף מאוד. ומוטב היה למען הדיוק לכנותו "קובץ" ולא ספר. מה גם שפרקים אחדים כב"פירסמו קודם. אף על פי כן, החומר שבספר עשיר ומגוון ומקיף מרבית בעיות היסוד של המארכסיזם. בהצגת הבעיות והסברתן קדמו רבים למחברנו. לא נכון הדבר, שהמחבר מרכז "גופי הלכה פילוסופיים הפזורים בכתבי אבות המארכסיזם" (מדברי ההוצאה). אין הוא אלא מכנס בעיות-יסוד מארכסיסטיות, הפזורות בכתביהם של היקרי-המארכסיזם ומפרשו למיניר זה. והוא מגישן לנו בלשון בהירה ומיובנת. ואין לקפה שכר פוסולאריאציה.

לא כאן המקום להרצות את תוכן הספר, אשר ידבר במקצת אגב הערות-הבקורת.

מהברנו בסביר (בעמ' 10) את תפקידם של הגירי מים האידיאולוגיים בחברה לפי המארכסיזם. לדעתי

שם, עמ' 66). ניתוח מעמיק וחשוב זה אינו נהיר כלל לשמיר, והרימו כורך „ערך“ עם ערך חליפין, ולא עוד אלא שמציג את ה„כריכה“ הזאת כדעתו של מארכס גופו...

בפרק „דיאלקטיקה ולוגיקה במארכסיזם“ מבקש המחבר להוכיח, כי הדיאלקטיקה והלוגיקה הפורמאלית שתינה אמיתיות. כל אחת בתחום שלה, אף גישה זו מוטעית מעיקרה. אמת רמת־דרגה (הדיאלקטיקה) ואמת גמוכת־דרגה (הלוגיקה הפורמאלית) שונות זו מזו לחלוטין. איש המדע האמתי יתהור תמיד אל האמת רמת־הדרגה. מאליו יובן, שאין להציג משוואה בין הדיאלקטיקה והלוגיקה הפורמאלית ולקבוע, שכל אחת מהן אמיתית בתחומה.

ואולם דעתו של המחבר בענין שלילת השלילה מתמיה ביותר. כל תהליך היסטורי יכול שיהיה גם תהליך שלילת השלילה. הדבר תלוי בכך, אם אנו יוצאים מהיסטוריה (מהמציאות שבתורה) אל הלוגי (המתשבה, המושג) או להיפך. במקרה הראשון לפנינו תהליך מוחשי מובן. במקרה השני — תהליך־מוחשב מופשט. ואילו שמיר רואה כאן „שימוש בצורת ביטוי הגליאנית“ בלבד ומבטל לחלוטין את החוק הדיאלקטי החשוב הזה. הוא מתאמץ להוכיח: א) אין לגרוס זהות־הניגודים אלא אחדות־הניגודים. ב) אין לגרוס אחדות־סתירות אלא אחדות נייגודים.

על כך נשיב בקיצור: המונח אחדות נייגודים „הועבר“ בידי מארכס, אנגלס ולנין מהגל. אצל האחד רון מצויים בשפע דווקא המונחים: „זהות הניגודים“, „זהות זהות ואי־זהות“ ועוד. אף לנין מדבר הרבה על „זהות־הניגודים“, ובמקום שהוא כותב „אחדות־ניגודים“ הוא מסיף בסוגריים „זהות־הניגודים“.

וכן אין כל צידוק להבדלה הדחוקה שבין ניגוד וסתירה אצל אבות המארכסיזם. הבדלה זו מקומה אך ורק אצל הלוגיקים והלוגיסטים שבימינו אבל לא אצל הגל, מארכס ואנגלס. אחדות־הניגודים בדיאלקטיקה כמות כמות־סתירות. מענין הדבר, כי המחבר שואב כאן (וגם ביתר סטיותיו) את דעותיו המארכס־סיסטיות ממקורות לא־מארכסיסטיים...

ספר זה אפשר היה לו לשמש מעין לשיחוי הדעת שבקרב הנוער והציבור בארץ. במה דברים אמורים? אילו נזהר מחברו מסילופים ואילו לא נגרר אחרי מסל־פי תורת מארכס שבקרב המארכסיסטים גופם. יתרונו של הספר — בהירות הניסוח וההרצאה של כמה מרע־יינות היסוד של המארכסיזם.

הוא גורס „אמת מוחלטת“ במובן הדיאלקטיקה המ־טריאליסטית. לאמור: האמת המוחלטת גופה מורכבת מאמיתות יחסיות. יחסה של האמת היחסית אל המוח־לטת ביחס התלק אל השלם. והרי דברי לנין: „מסכום האמיתות היחסיות בהתפתחותן מתרכבת האמת המוח־לטת... כל אמת מדעית מכילה, על אף יחסיתה, יסוד האמת המוחלטת“ (מטריאליזם ואמפריאוקריטיציזם, גוסאיוואט, מוסקבה — לנינגראד 1931, עמ' 233). ובעמ' 302 מדגיש לנין: „גם ההברל שבין היחסי והמוחלט יחסי הוא... גם ביחסי מצוי מהמוחלט“, ואילו שמיר מפריד הפרדה אנטי־דיאלקטית בין היחסי והמוחלט.

בעמ' 130 מוכאים דברי פליכאנוב האומר, כי „במידה שהצירופים נשארים כמות שהיו חייבים אנו לדון עליהם לפי הנוסחה: ה'הן, לארלאו'. על סמך הדברים האלה קובע שמיר (בעמ' 257): „הלוגיקה הפורמאלית אינה אלא חלק מהדיאלקטיקה...“ ואולם כל התפיסה מוטעית מיסודה. הלוגיקה הפורמאלית (ה'הן, לארלאו) מייצגת את אורח המחשב השכיח היומ־יומי, ואילו הלוגיקה הדיאלקטית את אורח המחשב המדעי, המעמיק לתוך המהות האמיתית. לכך מתכוון אנגלס כשהוא משהו את היחס שבין שהי ה„לוגיקות“ ליחסה של המתמטיקה האלמנטארית למתימטיקה הגבוהה.

בעמ' 149 פותח שמיר בסוגייה של תורת הערך ב„הקאפיטאל“. מארכס מבחין בין ערך כגביש של אותה סובסטאנציה חברתית המשותפת לכל המוצרים ובין ערך החליפין. הסחורה בבידודה אינה אלא „ערך“ (וגם ערך־שימוש). בכך כפילותה של הסחורה היא נגלית לפנינו בכפילות זו, כשערכה לובש „צורה עג־מאית מיוחדת... צורה של ערך־חליפין“ (ראה מארכס, הקאפיטאל, ספרית פועלים בסניע הועד הפועל). לאמור: רק ביחס החליפין של הסחורה אל סחורה אחרת לובש ערך המוצר צורה של ערך חליפין. אך המוצר לבדו (ללא כל יחס מצדו אל מוצר אחר בתוך ליד־חליפין) אינו לובש עדיין צורת־ערך. צורת־הערך (ערך־החליפין) הפשוטה אופיה גם איכותי וגם כמותי. היא מבטאה שוויון איכותי שבין המוצרים (עבודת־אנוש מגובשת מוכשתת) ויחס כמותי שביניהם (כמות מסוימת של סחורה ב' מהחלפת בכמות מסוימת של סחורה א'). „אחד מהסיונות היסוד של המכללה המדינית הקלאסית בכך, שמתוך הניתוח של... ערך־הסחורה לא הצליחה מעולם להעלות את צורת הערך, שהיא היא העושה אותו ערך־חליפין“ (קארל מארכס,